

Kirjahistorian monipuolisuus avautuu alhaalta päin

– SHARP-konferenssi Helsingissä 17–20.8.2010

Kati Mikkola

SHARP eli *Society for the History of Authorship, Reading and Publishing* kokoaa yhteen kirjahistoriasta kiinnostuneita tutkijoita ympäri maailmaa. Järjestön 18. vuotuinen konferenssi järjestettiin elokuussa Helsingissä.

SHARP on jäsenkunnaltaan leimallisesti anglo-amerikkalainen, vaikka siihen kuuluukin nykyään jäseniä yli 30 maasta. Helsinkiin tulleista runsaasta 200 tutkijasta noin puolet osallistui SHARP-konferenssiin ensimmäistä kertaa. Konferenssin teema *Book Culture from Below*, kirjahistoria alhaalta päin, oli innostanut mukaan laajalti eri alojen edustajia ja rohkaissut myös kirjahistorioitsijoita ottamaan uuden näkökulman tutkimuskohteeseensa. Konferenssin ohjelma oli todellinen runsaudensarvi: parhaimmillaan kymmenenkin rinnakkaista istuntoa aiheuttivat osallistujille valinnan vaikeutta.

Teema haastoi kirjahistoriaan usein liitetyn elitistisen maineen nostamalla valokeilaan kansanomaisen kirjakulttuurin. Lukuisissa konferenssiesitelmissä työläiset ja talonpojat näyttäytyivät aktiivisina ja luovina kirjallisen kulttuurin kehittäjinä ja tulkitsijoina. Lähteiden osalta monet tutkijat nojasivat tosin edelleen kulttuurisen eliitin tuottamaan aineistoon, jolloin kansan näkökulma hahmottui eliitin välittämänä. Tuoreimpia näkymiä avasivat sellaiset esitykset, joissa aineistoksi oli löydetty kansanihmisten itse tuottamia tekstejä. Maantieteellisesti tutkimuskohteet painoutuivat länsimaihin – niiden ulkopuolisia alueita tarkasteli esitelmissään vain muutama tutkija.

Konferenssissa käydyissä keskustelussa palattiin toistuvasti kysymykseen siitä, mitä kirjahistoria ”alhaalta päin” oikeastaan merkitsee. Koskeeko se kaikkia niitä, jotka eivät lue ja kirjoita työkseen? Tarkastellaanko siinä erityisesti yhteiskunnan alempien luokkien suhdetta kirjoihin? Pitäisikö tarkastelussa huomioida kirjallinen kulttuuri myös laajemmin, kuten käsikirjoitukset ja ääneen luetun tekstin kuunteleminen? Tätä puoltaa havainto siitä, että monissa maissa merkittävä osa kirjallisesta kulttuurista ei ole painettua. Lisäksi kirjallisen kulttuurin piiriin kuuluvat omalla tavallaan myös luku- ja kirjoitustaidottomat, jotka kuuntelevat ääneen luettuja tekstejä tai käyttävät kirjureita asioidensa hoitamiseen.

Passiivisista massoista yksilöllisiin kokemuksiin

Konferenssin ensimmäiseksi pääpuhujaksi kutsuttu Martyn Lyons (University of New South Wales, Australia) on tutkinut luku- ja kirjoitustaidon yleistymistä ja kansanomaista kirjoittamista useissa Euroopan maissa. Espanjassa ja Italiassa Lyons on kerännyt aineistoa pienistä arkistoista, jotka ovat erikoistuneet keräämään tavallisten ihmisten kirjeitä, kortteja ja muita kirjoituksia. Tällaisten arkistojen olemassaolo on jo sinällään kiinnostava ilmiö.

Luennossaan Lyons hahmotteli *from below* -näkökulmaan liittyvää tutkimuksellista kehitystä. Vanhalle kansanomaisen historian tutkimukselle on ollut tyypillistä tarkastella kohdettaan kvantitatiivisin määrein kollektiivisena ja anonyymina. Kansan suhtautumistavoista on etsitty koherenssia ja tutkimuksellinen huomio on kiinnitetty

lähinnä julkiseen toimintaan.

Uusi lähestymistapa on merkinnyt ennen kaikkea kansanomaisen historian henkilöitymistä. Esiin on nostettu yksilöiden äänet ja yksilölliset kokemukset. Samalla passiiviset massat ovat muuttuneet aktiivisiksi yksilöiksi. Muutosta havainnollistavat siirtolaisia koskevat tutkimukset, joissa makronäkökulmat ovat aiemmin tuottaneet kuvaa yhteiskunnallisten olosuhteiden liikkeelle pakottamista joukoista tai vaihtoehtoisesti myyttistä näkymää uuden maailman rakentajista. Lyonsin mukaan siirtolaisten entisiin kotimaihinsa lähettämät kirjeet luovat vivahteikkaan näkymän siirtolaisten motiiveihin ja arkiseen elämään ja monipuolistavat näin ratkaisevasti kuvaamme historiasta.

Kielellisen käänteen myötä historiaan ei ole voitu enää suhtautua läpinäkyvänä, vaan väistämättä kielellisesti välittyneenä. Kansanomaisen historian tutkimuksessa huomio on kiinnitetty siihen, miten ja millaisiin tarkoituksiin virallisia diskursseja on käytetty. Nationalistisen argumentaation osalta on etsitty vastauksia siihen, miten alempien luokkien edustajat tulkitsivat kansallista retoriikkaa. Lyonsin tutkimukset osoittavat, että ensimmäisestä maailmansodasta lähetetyissä italialaisten sotilaiden kirjeissä kotimaa on ennen kaikkea kotikylä. Lojaalisuus omaa kylää kohtaan edustaa kansanomaista tulkintaa kansakunnasta.

Kiista satujen alkuperästä

Konferenssin toinen pääpuhuja Ruth Bottigheimer (Stony Brook University, New York) tarkasteli luennossaan suullisen perinteen ja kirjallisen kulttuurin vuorovaikutusta. Bottigheimerin teesinä on, että monet suullisen perinteen kansansaduista perustuvat kirjallisiin lähteisiin. Kirjoitetut satukokoelmat ovat siis toimineet sadunkertojien lähteinä – ei toisin päin. Bottigheimerin väitteet ovat synnyttäneet viime vuosina kiihkeän debatin erityisesti perinteentutkijoiden piirissä, vaikka vuosien varrella moni muukin tutkija on esittänyt samansuuntaisia huomioita. Näkökulmien eroa kuvaa hyvin se, että aikana, jolloin kansanperinteentutkijat ovat perinteisesti ajatelleet satujen osaamisen kansan keskuudessa heikentyneen, Bottigheimer näkee sen oikeastaan vasta alkaneen.

Bottigheimerin luennon jälkeen Helsingin yliopiston folkloristiikan professori Satu Apo esitti pyydetyn kommenttipuheenvuoron, jossa hän toi esiin folkloristiikan pitkän ja monipuolisen historian satujen tutkimuksessa. Vaikka kansansatujen muinainen ja kollektiivinen luonne on ollut folkloristisen satututkimuksen vankkumaton perusta ainakin 1960-luvulle asti, nykyään vanhaa suullista kulttuuria ei tutkita ottamatta huomioon myös satujen kirjallisia versioita. Kiistassa satujen alkuperästä Apo varoi asettumasta selvästi kummallekaan puolelle.

Tohtori Caroline Sumpter (Queen's University, Belfast) herätti omassa kommenttipuheenvuorossaan kysymyksen siitä, miksi satujen alkuperästä ylipäätään ollaan niin kiinnostuneita. Hänen mukaansa kysymykset alkuperästä ovat usein ideologisesti latautuneita. Tutkimuksen kannalta merkittävämpää on hänen mukaansa se, että sadut ovat yhteisöille tärkeää perinnettä. Tästä näkökulmasta ei ole niinkään olennaista, onko niiden alkuperä suullinen vai kirjallinen.

Alhaalta päin avautuu uudenlainen maisema

Konferenssin kahdessa yleisessä paneelikeskustelussa hahmoteltiin *from below*-näkökulman avaamia mahdollisuuksia ja haasteita kirjahistorian käsitteille ja käytännöille. Professori Jonathan Rose (Drew University) kuvasi kirjahistoriaa kirjallisuuden sosiaalishistoriaksi. Siihen kuuluu paitsi kirjojen sisältö myös kirjojen kirjoittaminen,

painaminen, sitominen, välittäminen ja lukeminen. Upsalan yliopiston professori Johan Svedjedal pohti *from below* -näkökulman suhteellisuutta ja aikasidonaisuutta. Kun jotakin tarkastellaan ”alhaalta käsin”, kyseessä on väistämättä kannanotto valtaan ja hierarkiaan.

Suomalaisen tutkimuskentän näkökulmia paneelissa edustivat professori Nils Erik Villstrand (Åbo Akademi) ja dosentti Anna Kuismin (Helsingin yliopiston tutkijakollegium). Villstrand jäsensi lukutaidon ja kirjalliseen kulttuuriin osallistumisen eri tasoja. Poliittinen luku- ja kirjoitustaito on ratkaisevasti eri asia kuin taito lukea ääneen sisällöltään ennestään tuttua tekstiä. Kuismin osoitti omakohtaisilla tutkimusesimerkeillä, että alhaalta päin avautuvalla tutkimusotteella on kiinnostavaa annettavaa sekä akateemiselle tutkimukselle että laajemmalle yleisölle.

Professori Outi Merisalon johtamassa päätöspaneelissa tohtori Ann Steiner Lundin yliopistosta ja tohtori Jonathan Wilde Edinburghin yliopistosta pohtivat digitalisoinnin ja nykyajan tiedonvälityksen merkitystä kirjahistorian tutkimukselle. Konferenssin esitelmistä vain muutama käsittelee ajankohtaisia ilmiöitä ja myös 1900-luvun historia jäi vähälle huomiolle. Steiner peräänkuuluttikin nykyajan ilmiöiden tutkimista osana kirjahistoriaa. Vaikka nykyilmiöiden tutkiminen merkitsee metodologista haastetta, sitä ei tule tästä syystä luovuttaa yksinomaan muiden tieteenalojen tehtäväksi.

Helsingin yliopiston dosentit Tuomas Heikkilä ja Esko M. Laine toivat paneeliin historiallista perspektiiviä keskiajalta 1800-luvulle. Laine havainnollisti kansanomaisen kirjahistorian uusia ulottuvuuksia esimerkiksi pohjoisesta periferiasta. Maria Hynyn (s. 1780) omisti aikoinaan Iisalmen rahvaan suurimman kirjakokoelman: virsikirjan ja katekismuksen. Tällä kokoelmalla ei ole merkitystä kirjahistoriassa sinällään, mutta Marialle ja hänen lapsilleen sillä oli käänteentekevä merkitys: kirjat liittivät heidät osaksi kirjallista kulttuuria. Tästä näkökulmasta nuo kaksi pientä kirjasta avaavat koko kirjahistorian kentälle uusia, aiempaa laajempia näkymiä.

Monitieteistä yhteistyötä vahvistettava

Aika ajoin konferenssissa käydyissä keskusteluissa nousi esiin kysymys siitä, onko *from below* -näkökulma jonkinlainen uusi tieteellinen koulukunta. Tarvitseeko se oman tieteellisen aikakauslehtensä? Tulisiko sillä olla omat tutkimusinstituutionsa ja oppituoлинаs? Useimmissa puheenvuoroissa eristäytyminen omaksi tutkimukselliseksi linnakkeeksi torjuttiin. Sen sijaan alhaalta päin avautuvaa näkökulmaa tulisi tuoda vakiintuneiden oppialojen kenttään ja lisätä tieteidenvälistä yhteistyötä.

Helsingin konferenssi oli jo itsessään osoitus monialaisen verkoston voimasta, sillä se toteutettiin viiden instituution yhteistyönä. Onnistuneista järjestelyistä vastasivat Helsingin yliopiston filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos (erityisesti folkloristiikka ja historia) yhdessä kirkkohistorian oppiaineen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Svenska Litteratursällskapetin, pohjoismaisen keskiajan tutkimuksen huippuyksikköhankeeseen (NCMS) sekä Pohjoismaiden, Baltian ja Venäjän kirjahistorian tutkijoiden HIBOLIRE-verkoston kanssa.

SHARPin yleiskokouksessa suunnattiin katse kohti tulevaa. Ensi vuonna järjestetään kaksi konferenssia: vuosikonferenssi Washington D.C.:ssä teemalla *The Book in Art and Science* sekä teemakonferenssi Brisbanessa aiheesta *The Long Twentieth Century*. Perinnettä jatkaen SHARP jakoi nuorille ja kaukaa tuleville tutkijoille matkastipendejä konferenssin matkustuskuluihin sekä palkinnot parhaasta tutkielmasta ja vuoden parhaasta kirjahistorian teoksesta. Viimeksi mainitun sai Catherine J. Golden teoksestaan *Posting it: The Victorian Revolution in Letter Writing*. Goldenin mukaan pennin posti -järjestelmä

Ajankohtaista

viktoriaanisessa Englannissa oli ihmisten sosiaalisten suhteiden kannalta yhtä vallankumouksellinen murros kuin sähköposti ja tekstiviestit nykyään. Kirjallisen kulttuurin tutkimuksessa ilmiöt asettuvat osaksi jatkumoa, josta käsin avautuu jatkuvasti uusia näkökulmia sekä katsottaessa taaksepäin että eteenpäin.

Kati Mikkola on tutkijatohtori, joka työskentelee Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla Suomen Akatemian rahoittamassa ja Helsingin yliopiston johtamassa hankkeessa *Itseoppineet kirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa*.